

ОРЕСТ ВЛАСОВ ПРО РУСИНІВ-УКРАЇНЦІВ ЮГОСЛАВІЇ (ЗА МАТЕРІАЛАМИ ЛИСТУВАННЯ З О.МИШАНИЧЕМ У 1967-1970 РР.)

У статті розглянуто ставлення українського поета Ореста Власова до культурного розвитку українців (русинів) Югославії. Зокрема йдеться про вплив греко-католицького духовенства на українську громаду, про політику видавництва “Руске слово”, про питання ідентичності русинів Югославії. Описано чинники, що вплинули на процес становлення поглядів Ореста Власова. Матеріал засновано на кореспонденції з українським науковцем Олексою Мишаничем.

Ключові слова: Орест Власов, Олекса Мишанич, Югославія, русини, українці, ідентичність

Громади боснійсько-славонських українців та бачвансько-сремських русинів увійшли у безпосередній контакт після Другої світової війни, коли у другій половині 40-х – 50-х рр. ХХ ст. численні українці галицької міграції розпочали переселятися з Боснії до Воєводини. До цього, у міжвоєнний період, контакти між вихідцями з Карпат та колоністами з Галичини були спорадичними, а інформація про ці громади поширювалася переважно завдяки старанням греко-католицького духовенства, яке обстоювало релігійну та національну єдність представників цих двох міграційних хвиль. Поширенню інформації сприяли періодичні видання. У русинськомовній газеті “Руски новини” (1924–1941) знаходимо публікації про українців у Боснії та Славонії, а україномовне “Рідне слово” (1933–1941), чиїми читачами були українці з Галичини, пропонувало дописи про краян з Бачки. У повоєнні часи соціально-економічні умови життя в Боснії стали вельми складними, зокрема для українців, адже багато хто з них брав участь у так званому “Українському легіоні” або підтримував тих, хто брав у ньому участь (Ліський 2002: 44-46). Як відомо, у Боснії українці осіли переважно на півночі країни, де домінувало сербське населення: відносини за мирних часів були конструктивними, натомість за часів війни ці два народи часто були по різних сторонах конфлікту. Все це вимусило українців до чергового

переселення — до містечок Кула, Вербас (*Врбас*) та інших, де переселенці входили у безпосередній контакт з русинами.

Починаючи з 1945 р., територіально компактна громада русинів стрімко відновлює своє культурно-освітнє життя. Рішенням громади продовжено курс на освіту рідною мовою русинів Бачки і Срему. Засновано культурно-мистецькі товариства, запроваджувалися фестивалі, з'явилося власне видавництво тощо. Щодо українців Воеводини, то лише у другій половині 60-х рр. з'являться курси української мови у школах Вербаса і Кули. Активно працювали аматори, народжувалися нові таланти, однак загалом організація культурно-освітньої праці у межах цієї громади розгорталася у більш складних умовах (Румянцев, 2010: 333–341).

Численні активісти з обох громад намагалися об'єднати культурно-освітню працю у межах цієї діаспори. Важливою подією у цьому напрямку стало так зване таборування русинської й української молоді: у рамках цієї ініціативи нове покоління взаємно інтегрувалося й отримувало базові знання з української історії та літератури. У 1966 р. виходить перша стаття українською мовою в газеті “Руске слово”. Відтоді й до 1991 р. україномовні публікації стають регулярними. У цих умовах, коли українська громада у Воеводині вимагала активної участі інтелігенції, проблемою стає брак освічених кадрів — більшість патріотично налаштованої української інтелігенції походила з місцевої русинської громади, чії представники часто не володіли українською.

В описаних умовах привертає до себе увагу постать поета Ореста Власова, українця з Хорватії, який у другій половині 1960-х рр. активно співпрацював з воеводинськими культурними колами. Рішення висвітлити у цій статті його ставлення до тодішнього українського культурного середовища пояснюється і його походженням, і неоднозначністю його життєвого шляху, і нестандартністю його світогляду, який відрізнявся і від переконань багатьох вихідців з Карпат, і від поглядів типового переселенця з Галичини. Матеріалом до вивчення є листи поета, які він надсилав до українського науковця, літературознавця походженням із Закарпаття, співробітника Інституту літератури Академії наук УРСР Олексія Васильовича Мишанича, який чимало уваги присвятив вивченню культурної спадщини русинів-українців колишньої Югославії.¹

1 Листи бачвансько-сремських русинів до О. Мишанича зберігаються у Відділі рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН

Орест Власов народився 30 липня 1937 р. в хорватському селі Грабар (*Grabar*) Загребського повіту. Батьки походили з України, отець був греко-католицьким священником. Доля цієї родини була трагічною, оскільки юнак ще маленьким втратив свого батька. Як зауважує пан Власов: «Під час Другої світової війни розстріляли його комуністи» (з приватного листування О. Власов – О. Румянцев, 2021 р.). У листі до О. Мишанича від 7 березня 1968 р. молодий поет так відзивався про долю батька: «Так закінчила неславна авантюра мого батька, як закінчила й ціла авантюра нацистів та фашистів. Хоч він для мами був надзвичайно добрим чоловіком, але його палкий темперамент і нероздуманість завели його до лиха. А суспільство не дарує таких помилок!».

У Загребі О. Власов закінчив класичну гімназію. У наведеному вище листі він так описав цей життєвий досвід: «Тих 8 років були страшні для мене. Завжди кажу: тільки в концтаборі було б мені гірше. Годі в листі розказати ті всі лиха. З одного боку фізичні тортури й голод, а з другого боку всілякого роду езуїтські знущання. А найтрагічніше з усього, що жив далеко від світу, від дійсності». Наводимо ці деталі з метою пояснити — які чинники відтворювали вплив на формування світогляду цієї молоді людини.

У 1964 р. одружився з донькою місцевого українського священника. Мешкав у боснійському містечку Босанські Шамац (*Bosanski Šamac*). Був студентом юридичного факультету в Новому Саді. Його поетичні твори привернули увагу письменника Михайла Ковача: саме за його порадою почав писати вірші українською мовою – про це він сам стверджує у надісланій 5 грудня 1967 р. до О. Мишанича автобіографії. Сам Ковач так згадує про О. Власова в листі до О. Мишанича від 18 лютого 1967 р.: «Писенькі яки тут знайдете це вже від одного нашого студента із Босні. Орест Власов. Дуже добрий хлопець. Пише не від давна». Перші україномовні твори поета публікують в Югославії часописи видавництва “Руске слово” (Чурчич, 2006: 518). Письменник Дюра Папгаргаї залучив О. Власова до нових талантів, які розкрили себе на сторінках літературного часопису “Литературне слово” (Папгаргаї, 1966: 10). Завдяки клопотанню О. Мишанича вірші О. Власова надруковано в часописах “Вітчизна” (8/1967), “Дніпро” (2/1968) та “Жовтень” (7/1968).

України – Фонд № 232. Листи О. Власова до О. Мишанича опубліковано у Загребі, у третьому томі наукової збірки *Українці Хорватії* у 2021 р.

Редактори видавництва “Руске слово” доволі уважно ставилися не лише до творчості, але й до змісту віршів молодого поета. Ось як про це пише сам О. Власов у листі від 12 грудня 1967 р.:

У останньому листі я, може, не доволі пояснив Вам що в редакції „Руского слова” міняли мої вірші. Чимало помилок ставало при друкуванні. Але не раз і в редакції міняли (чому, не знаю) мої вірші. Навіть, раз — як я запитав, чому так роблять — відповіли що у вірші є забагато революту. Крім того — тут є багато тем на які б можна писати. Окремо про суперечливості між нами українцями тут у Югославії. Але, думаю (а на це маю причину), що не друкували б мені тут вірші на такі теми. Вони стараються задоволити всіх своїх читачів, та й не друкували б вірші (і інше) гостро написані. А це з такої причини: хочуть щоб якнайбільше людей читало їхню пресу, щоб якнайбільше людей брало участь у праці підвищування нашої культури. З такими бажаннями і я згоджуюся, але думаю, що це все таки не є причиною на компроміси! Та ж літературна праця повинна бути авангардною. А це окремо потрібно в таких обставинах, які є наші, тут у Югославії.

Як свідчить цитата, редакторський колектив видавництва “Руске слово” прагнув довести до широких кіл громади виключно ті твори та ідеї, що якомога більше відповідали критеріям загальної громадської думки та допомагали запобігти внутрішніх конфліктів. Сам Власов, очевидно, погоджувався із таким ставленням, хоча й не без критики сприймав цю форму цензури. Слід зауважити, що 19 березня 1967 р. поета було обрано членом літературної ради видавництва “Руске слово” (*До літературного совита*, 1967: 6). Це є свідченням того, що працю молодого поета й активіста редакція оцінювала позитивно.

Щодо конфліктів «між нами українцями тут у Югославії», про які редакція не погодилася б друкувати «гостро написані» матеріали, О. Власов у тому ж листі пояснює:

Бо досі тільки попи водили верх. Тому ще й тепер відчуваєш їх сильний вплив. Кажуть: це була наша одинока інтелігенція, вона нас держала на поверхні. Скажім, що, може й було так. Але годі вже раз так думати й так поводитися. Бо я добре, добре знаю яким духом дихають наші, грекокатолицькі, попи. Вони ще все дихають духом католицької авангарди в поході на Схід. А я рішучо проти того!!! Є, правда, й таких, що побачили дійсність, але й не один з них ще співає пісні У[країнських] С[ічових] С[трільц]ів. А такому серед нас не бути!

Інформація, яку наводить поет, відповідає дійсності. Як вже зазначено на початку статті, роль активістів, що походили з духовної інтелігенції та запроваджували культурно-освітню діяльність у колах українських мігрантів, була кардинально важливою. Численних українських священиків югославський уряд суворо карав за їхні національні погляди і їхні заходи (*Судові процеси*, 2006: 201–240).

О. Власов послідовно висловлює прихильність новій політиці та пише про своє, тобто «наше намагання йти правильними шляхами – віддалитися від бажань тонкого шару „панства та попів” залучити нас до лжеволелюбних кіл західної еміграції» (з листа від 27–28 лютого 1968 р.). А ось ще одне свідчення його особистого світогляду: «Попи зробили з мого батька героя, а ще й після війни те робили в США» (з листа від 7 березня 1968 р.). Слід відкинути, на наш погляд, гіпотезу, що могло йтися про нещирість автора цих листів, адже дописи молодого поета виглядають, навпаки, відвертими й мужніми. Адже, він послідовно наполягає на своєму специфічному ставленні до громади, дає волю думкам у багатьох листах до О. Мишанича, до якого ставиться як до старшого товариша, звертається за порадами. О. Власов стверджує, що його ідеї були результатом його особистої еволюції: «Не було якраз нікого, щоб мені допомогти! Я сам виборювався до своїх теперішніх запевнень! І стою цілком на протилежному боці всіх тих що хотіли може завести певною дорогою» (з листа від 7 березня 1968 р.). Ці ідеї ставали причиною складних відносин з іншими українцями та навіть членами родини: «Через моє відкидування фальшивої націоналістичної ідеології та релігії мав я жорстокі суперечки з мамою та іншими з української „еліти” в Югославії. Тому я в їхніх очах найгірший з найгірших і зрадником. Але я не зрадив їх. Я ж ніколи й не був прихильником того дурману» (Там само). Політичний світогляд цього українця контрастував зі звичайною політичною думкою його краян — а це є цікавим свідченням про те, що на той час і в громаді українців-галичан існували відмінні ідеологічні прошарки. Слід додати, що автор був цілком свідомий суб'єктивності свого ставлення, про що він пише О. Мишаничу: «Я не претендую на цілковиту об'єктивність, бо можу тільки свої гадки винести» (з листа від 7 березня 1968 р.).

Вплив духовенства на свідомість русинів й українців Югославії є одним з лейтмотивів політичної критики О. Власова. Він негативно

відзивався про “галицьке українство” – і, водночас, вважав світогляд багатьох бачвансько-сремських русинів більш прогресивним:

А всі старші попи й трохи тієї інтелігенції що було між нами ворожо ставились, і ще завжди там ставляться, до соціалізму. А та ворожнеча така мізерна, глупа що аж. Усі вони надуті „галичанською свідомістю”! Живуть у марних мріях про гетьманщину й петлюрівщину і вічно нарікають. І живуть із споминами на „галицьке українство”. А наш народ, усі майже хлібороби, ще завжди під їхнім впливом. Це стосується тих що живуть у Боснії та Славонії, а в меншій мірі русинів, які живуть у Воєводині. (3 листа від 7 березня 1968 р.).

Як зауважує автор, серед югославських українців нової генерації такий світогляд був також вельми поширеним: «Бо, на жаль, велика частина нашої молоді не може позбутись попівського впливу!» (Там само).

Слід окремо зауважити, що у певних колах (очевидно, галицько-українських) тісна співпраця молодого поета з видавництвом “Руске слово” викликала негативне ставлення, про що він пише у листі від 2 березня 1969 р.: «Бо я вже стрівся з підозрою за занадто прихильне ставлення до Р[уського]. С[лова]. (Мою прихильність, звичайно, кожний може інтерпретувати по своєму!)».

Нарешті, О. Власов описує складну проблематику ідентичності бачвансько-сремських русинів. Він вказує на розвиток української національної свідомості у межах цієї громади, а разом із тим і на наявність словацького руху та на появу автохтонного світогляду. Все це він вважає проблемою “між нами” – тобто між українцями, до яких він відносив і русинів:

А є тут, між нами, ще проблем. Русини, що говорять бачванським діалектом, нещодавно зачали вибудовувати свою національну свідомість. Та є частина, яка тягне на словакофілство. А тоді зараз утворились і такі що вже ні словаками ні українцями, а просто собі — русинами. Через те приходиться до суперечок між більшістю, які прихильники українства, і тих що мають сильного впливу в редакції „Руського слова”. Так, що буває що уникають друкувати наші твори на літературній мові або звести їх на найменшу кількість. За тими суперечками, звичайно, ховаються всілякі інші інтереси. Це є переважно боротьба за пости та „авторитети”. А тому що їм не одному трудно навчити літературну мову, думають що вже пропадуть, як дозволять щоб і твори на літературній мові нас українців у Югославії більше друкувались (3 листа від 7 березня 1968 р.).

Наведена цитата є підтвердженням того, що ідея публікації україномовних матеріалів була ініціативою лише окремих представників русинської інтелігенції — деякі інші, навпаки, намагалися обмежити доступ до українського слова. У цьому контексті не можна не навести слова М. Ковача, який так само скаржився О. Мишаничу на небажання окремих краян навчитися українській мові:

Справи у нас не так все складаються як би треба було. Люде — Руснаки — яки на посадах [...] не скажу що ставляться цілком вороже до нашого відродження, але тяжко покидати посади, а вчитися української мови — не хочеться (Лист М. Ковача до О. Мишанича від 27 грудня 1967 р.).

Цій політиці, неприхильній до українського контексту, О. Власов протиставляв ініціативи краян за межами Воеводини. У наступній цитаті він посилається на заснування 29 листопада 1965 р. Української ради у Боснії та створення 25 лютого 1968 р. Союзу русинів-українців Хорватії, чії засновники, зокрема у межах хорватської організації, обстоювали ідею спільної української ідентичності двох громад (Мизь, 2005; Стрехалюк, 1978).

Ви певно читали про нові намагання українців із Славонії та Боснії. Ці люди протиставляються такій „політиці” „Руського слова” й, тому що не мають належних можливостей висказати свої бажання й акції через „Р. С.”, намагаються утворити відповідні собі можливості культурного розвитку. Уряд це щиро підсоблює. Так само й наша редакція на Радіо-Новий Сад ставиться до „Р. С.” (3 листа від 7 березня 1968 р.).

До слів О. Власова слід додати, що коли керівникам русинської громади у Воеводині було запропоновано заснувати у цій автономній області свій союз русинів-українців, пропозицію цю було відкинуто (Константинович, 1991). Союз русинів-українців Хорватії згодом перетворено в союз “русинів і українців” — пізніше цей крок буде описано як “компроміс” (*«Нова думка»* *одлично*, 2001: 31). Антиукраїнські сили на сторінках газети “Руске слово” активно коментували нібито необхідність уникати форми “русини-українці” (Чордаш, 1972; Чордаш, 1973).

У листуванні О. Власов описав мету українського руху у Воеводині та вказав його головних лідерів, а також його опонентів:

Головними борцями за цей новий напрям — повне визнання української національності — докладніше, належності русинів до українського народу — та якнайсильніше пов'язування з УРСР на культурно-освітньому фоні є М. Ковач, В. Костельник, С. Сакач та Я[нко] Сабадош. Їм не раз із „Р. С.” унеможлилювали працю, але зараз інші часи й вони гублять силу. Один з головних „словакофілів” є Дюра Варга. Він, скільки я знаю, пхає свою політику. Але можна сказати, Варга й товариство гублять останні шматки терену: звичайно, це все є суспільними процесами і розвивається із суперечностями, але йде до певної мети. Не в можливості чийсь особисті інтереси подолати інтересів народу. А такий гурток держиться ще завжди тому що чимало людей з уряду не знали нашу дійсність, вартувало слова Д. Варги й таких як він. Зараз справа вже порядно рушилася. А уряд, що до тієї проблеми, завзяв нейтральне становище. Кажуть: — Ви ті проблеми повинні самі між собою розв'язати. Це ж і правильно й одинокий добрий шлях (3 листа від 7 березня 1968 р.).

Є очевидним, що О. Власов із оптимізмом спостерігав розвиток ситуації навколо питання ідентичності русинів-українців Югославії. Між тим, у 1970 р. він емігрував до Німеччини і вже не повернувся до Югославії.

Сьогодні, на відстані півстоліття, можна стверджувати, що листи О. Власова мають неабияку цінність. У них порушено основні питання цієї діаспори: збереження ідентичності, роль духовенства, роль влади, перспективи української громади, відмінності у світогляді різних верств русинів. Автор листів описує події й ситуації, про які сьогоднішній дослідник може дізнатися хіба що на основі нечисленних розвідок та публікацій у періодичних виданнях. Незалежність думки автора, обумовлена його особливим життєвим шляхом, дозволяє розглянути ці питання крізь призму його особистого світогляду, уникаючи вже сформованих стереотипів.

ДЖЕРЕЛА

Відділ рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т.Г. Шевченка НАН України - Фонд 232.

[Viddil rukopisnih fondiv i tekstologii Īnstitutu literaturi im. T.G. Ševčenka NAN Ukraїni - Fond

232.]

ЛІТЕРАТУРА

- Do literaturnogo sovita menovani sedemnac osobi. Ruske slovo, 23/06/1967: 6.
- Konstantinovič, S. (1991). Tri «falši» ruskogo intelektualca. Ruske slovo, 11/01/1991: 11.
- Lis'kij, B. (2002). Z diâl'nostì ukraïns'kih studentùv u Horvatii, v: Ukraïncì Horvatii. Materiali ì dokumenti. Kniga Perša. Zagreb: 38-50.
- Miz', R. (2005). Bilâ koliski dvoh Soûzìv ì odnoì Regional'noì Radi. Golos soûzu, 8: 5.
- Miz', R. [za red.] (2006). Sudovì procesi svâšenikam 1957 roku, v: Materiali do ìstorii ukraïncìv u Bosnii. Tom II. Novi Sad: Ruske slovo: 201-240.
- “Nova dumka” odlično, až lêm co nê i euforijno, priâta u âvnosci, v: 30 roki “Novoì dumci”. U êstvu svogo narodu. Vukovar: 2001: 30-33.
- Papargai, D. (1966). Nad vidokrugom mosta dvanacročnih literaturnih namagan'oh. Švetloc, 1, 10.
- Rumâncev, O. (2010). Pitannâ nacional'noì ìdentičnosti rusiniv ì ukraïncìv Ťgoslavii (1918-1991). München-Berlin: Verlag Otto Sagner.
- Strehalûk, V. (1978). Pro narodnosti ta Regional'nu radu narodnostej SR Bosnii ì Gercegovini. Nova dumka, 17, 17-21.
- Čordaš, V. (1972). Titovo Pismo medzi Rusinami vukovarskeje komuni u praksi. Ruske slovo, 15/12/1972.
- Čordaš, V. (1973). Treba vibrac novu dragu. Ruske slovo, 09/02/1973: 4.
- Čurčič, M. (2006). Bibliografîâ Rusnacoh u Ťgoslaviï. Novi Sad: Biblioteka Matice Srpske.

Oleg Rumyantsev

OREST'S ARREST ON RUSSIAN-UKRAINIANS OF YUGOSLAVIA (ON THE MATERIALS OF CORRESPONDENCE WITH O. MYSHANYCH IN 1967-1970)

Summary

The article treats the attitude of the Ukrainian poet Orest Vlasov to the cultural development of Ukrainians (Rusyns) in Yugoslavia. In particular, it concerns the influence of the Greek Catholic clergy on the Ukrainian community, the policy of the publisher "Ruske Slovo", and the question of the identity of the Rusyns community in Yugoslavia. The factors that influenced the process of formation of Orest Vlasov's views are described. The material is based on his correspondence with Ukrainian scientist Oleksa Myšanyč.

Keywords: Orest Vlasov, Oleksa Myšanyč, Yugoslavia, Rusyns, Ukrainians, identity